

Дзяды. Беларускае народнае звычай

Беларускі народ захаваў мноства старадаўніх звычаяў і абрадаў, звязаных, бадай што, з усімі акалічнасцямі індывідуальнага і сямейнага жыцця чалавека. Багацце гэтых абрадаў робіць магчымым узнавіць не толькі мінулае беларускай нацыі але і параўнаць іх са звычаямі іншых славян. Агляд беларускіх звычаяў не можа не ўмацоўваць веру ў іх дахрысціянскае паходжанне. Праўда, мы знаходзім у іх і хрысціянскія элементы, але гэтыя элементы, хутчэй за ўсё, з'яўляюцца больш познім укладам, верхнім пластом над старым паганствам.

Да цікавых беларускіх звычаёвых абрадаў адносяцца "Дзяды" - свята, прысвечанае памяці памерлых продкаў, без адрознення полу, а часта і ўзросту. Культ продкаў у перакананні беларускага народа ёсць актам удзячнасці ім. Бо, пераважна, менавіта яны будавалі сям'ю, іх працай была створана гаспадарка з сямейным дабрабытам і за гэта продкам выказвалася ўдзячнасць.

"Дзяды" святкуюцца 4 разы ў год: восеньскія Дзяды ў суботу перад 26 кастрычнікам па старым стылі - так званая "Змітраўка" (ад св. Дзмітрыя), зімой - у тлустую суботу (часы апошніх дзён перад вялікім пастом), вясной - так званая "Радуніца" (першы аўторак пасля Вялікадня), і ўлетку - так званыя Траецкія ці Духаўскія дні (субота перад Зялёнымі святамі). Аднак, у некаторых месцах Дзяды святкуюць толькі тры ці два разы ў год (напрыклад у Гарадзенскім павеце) - за тыдзень перад адвентовым пастом ці за тыдзень перад пачаткам вялікага паста. Не паўсюдна святкуюцца і "Змітраўка".

Хаця "Дзяды" звязаны з памяннем нябожчыкаў у царкве ці касцёле, але да гэтых абрадаў яны маюць вельмі малое дачыненне. Напрыклад,

беларусы вельмі проста могуць абысціся без святара падчас пахавання, але лічаць злачыствам не выканаць народнае абрад пахавання "хаўтуры".

Самымі важнымі з'яўляюцца восеньскія дзяды. Перад "Змітраўкай" пачынаецца генеральная прыборка: шаруюцца лавы і сталы, мыецца усё - каб "дзядам" не было дрэнна ў бруднай хаце. Гэты дзень звычайна закончваецца лазняй у якой па-чарзе мыюцца мужчыны і жанчыны. Звычайна, пасля мыцця пакідаюць вядро з вадой, каб "дзяды" таксама маглі памыцца, таму гаспадары імкнуцца самім зрабіць гэта раней, каб не перашкаджаць "дзядам".

На раніцы пачынаюць гатаваць стравы. Колькасць іх залежыць ад заможнасці гаспадароў і мясцовых звычаяў - можа даходзіць да 12 - 15. У некаторых мясцовасцях святкаванне пачынаецца зранку, тады гэта "сняданак", у іншых - увечары, тады гэта "вячэра".

Калі ўсё гатова да свята, папярэдне прачытаўшы кароткую малітву, сям'я і дамачадцы, апанутыя ў святочнае адзенне, разам сядваюць за стол. Перад абразамі запальваецца "грамнічка". Потым той, хто чытае малітву, кажа:

*Святых дзяды, клічам вас,
Святых дзяды, ідзіце да нас!
Ёсць тут усё, што Бог даў,
Што я для вас ахвяраваў.
Чым толькі хата багата.
Святых дзяды, просім вас,
Хадзіце, ляціце да нас!*

Варта адзначыць, што на "дзяды" забіваюць папярэдне адабраную авечку ці парсючка.

Выкліканне памерлых не ўсюды аднолькавае. Пасля выклікання, гаспадар дома налівае кілішак гарэльні, капае дзядам некалькі кропель на

абрус і, памянуўшы нябожчыкаў, выпівае. Потым так робіць жонка і па-чарзе ўсе прысутныя за сталом. З кожнай стравы выдзяляюць частку для "дзядоў", кладуць яе на талерку для памерлых, якую ставяць на акне ці на падстаўку за акном.

Падчас вячэры патрабуецца асабістая сур'ёзнасць і абавязковая размова пра памерлых, пры гэтым не можна згадваць іх правіны. Нельга таксама падумаць ежу, якая ўпала на падлогу, бо гэта значыць: "Нехта есці хоча". Каб душам памерлых было прасцей увайсці ў хату, вокны, коміны або дзверы пакідаюць напуўзачыненымі.

Пасля вячэры прамаўляюць малітву і пасля яе звяртаюцца да памерлых:

*Святых дзяды!
Вы сюды прыляцелі,
Пілі і елі,
Ляціце ж цяпер да сябе!
Скажыце, чаго вам патрэбна?
А лепей, ляціце да неба!
А-кыш, а-кыш!*

Пасля святкавання ўстаюць усе разам, бо таму, хто ўстаў раней, пагражае хуткая смерць. Са стала звычайна не прыбіраюць ці пакідаюць на ім хлеб і соль. Згодна з гэтым павер'ем, калі наогул не святкаваць, дык дзяды-нябожчыкі будуць вельмі незадаволеныя.

Зімовыя "дзяды" нічым не адрозніваюцца ад восеньскіх. Падчас восеньскіх і зімовых дзядоў, звычайна не наведваюць памерлых на могільках.

Вясеннія "Дзяды", альбо Радуніцу (у Гарадзенскім павеце яна мае назву: "Стары Вялікдзень", ці "Старая Вялікая ноч") святкуюць на могільках. Для гэтага гаспадыні гатуюць шмат ежы і напоў. Усе прыходзяць на могількі і, убачыўшы магільны сваіх блізкіх, пачынаюць "галасіць" (ляманта-

ваць). У гэты час мужчыны развязаюць воркі (торбы), дастаюць асвячоныя яйкі і качаюць іх па магіле, кажучы: "Хрыстос уваскрос". Калі на могілках ёсць духоўная асоба, тады каля магілы адпраўляецца набажэнства, а калі няма, дык самі прысутныя чытаюць кароткую малітву. Потым на больш зручнай магіле сцелюць абрус, раскладаюць ежу і пачынаюць свята. Завуць нябожчыкаў на пачастунак, выліваюць гарэлку на магілу, кладуць ежу для нябожчыкаў. Лямант пераходзіць у выпіўку. Настрой паляпшаецца. Усё гэта часта заканчваецца бойкай ці нават калецтвам. Словам - старая паганская "грызна".

На Радуніцу на магілах ставяць свежыя крыжы. Старых крыжоў рамантаваць нельга.

"Траецкія Дзяды" адрозніваюцца да Радуніцы толькі тым, што на могілкі прыносяць бярозавыя дубцы, якімі вымятаюць магілы, а пафарбаваныя ў зялёны колер яйкі з'ядаюць усе, апроча апошняга яйка, якое пакідаюць для жабракоў.

Прыведзенае вышэй апісанне "Дзядоў" можа святкавацца па-іншаму ў розных месцах. Практычна кожная мясцовасць мае свае ўнікальныя традыцыі, але ў галоўным, яны мала чым адрозніваюцца ад вышэйзгаданых.

Урачыстасці беларускіх католікаў адрозніваюцца ад праваслаўных толькі датамі святкавання, а абрады адны і тыя ж самыя.

Насельніцтва не можа растлумачыць прычыну ўзнікнення некаторых абрадаў: "Так ужо рабілі нашы бацькі і дзяды, так будуць рабіць і нашы дзеткі".

Ostoja [верагодна, Лявон Віман-Дубейкаўскі] "Dziedy". Fragment z białoruskich ludowych zwyczajow // Kurjer Wilenski. 1934. № 328.

Пераклад Леаніда Лаўрэша.